

REGIONÁLNE ROZDIELY V CHARAKTERE PLODNOSTI V ČESKU A NA SLOVENSKU¹

Branislav Šprocha – Luděk Šídlo

Abstract

After 1989 the process of fertility in Czechia and Slovakia has undergone historic and unique transformation. One of the main sign of these changes is the ageing of the fertility age-profile mainly caused by the postponement of births into higher ages of reproductive age span. The main objective of this paper is to analyse the spatial differences in the character and intensity of fertility in the early 1990s and current era and effort to highlight any stability and possibly changes in the spatial patterns that have occurred as a result of the transformation of reproductive behaviour.

The results showed that there are some areas of similar character and course of the fertility postponement transition. The main differentiating spatial factor affecting fertility in both countries are particularly the timing and internal structure of fertility by woman's age.

Key words: fertility, spatial differentiation, fertility postponement transition, Czechia, Slovakia

JEL Code:J11,J13

1 Úvod

Proces plodnosti prešiel a v podstate naďalej prechádza v Česku ako aj na Slovensku po roku 1989 historicky jedinečnou transformáciou. K jej hlavným znakom patrí najmä pokles intenzity plodnosti, jej stagnácia hlboko pod záchovnou hranicou, zmena v legitimité narodených detí a v neposlednom rade starnutie vekového profilu podmienené predovšetkým odkladaním rodenia detí do vyššieho veku (Sobotka 2004 a 2011, Rychtaříková 2008 a 2010; Potančoková 2011). Práve odkladanie materských a rodičovských štartov sa v celkovom procese transformácie plodnosti javí byť ako jeden z kľúčových aspektov formovania nového

¹Štúdia je výsledkom projektu VEGA č. 1/0026/14 „Transformácia plodnosti žien Slovenska v 20. a na začiatku 21. storočia a jej prognóza do roku 2050“ a výskumného projektu GAČR č. 15-09443S „Rizika odkladu rodičovství: Nová role rodinné politiky?“.

a v československom priestore historicky jedinečného modelu reprodukčného správania. Uvedenými zmenami pritom prešli a prechádzajú aj ostatné krajiny európskeho (a nielen európskeho) priestoru (pozri napr. Kohler, Billari, Ortega 2002; Sobotka 2011; Frejka a Sardon 2006, 2007), pričom v niektorých proces odkladania rodenia prvých detí do vyššieho veku prebieha neprerušene už viac ako štyri desaťročia (Sobotka 2004). Niektorí autori (napr. Lesthaeghe a Neels 2002) tento proces označujú ako dominantný a kľúčový znak druhého demografického prechodu. Ako poukazujú Kohler et al. (2006) spolu s Prioux (2005) nikdy v doterajšej histórii sa ženy v Európe nestávali matkami tak neskoro ako je tomu v súčasnosti. Coleman (2002) dodáva, že ak tieto zmeny v charaktere reprodukčného správania sú natoľko univerzálnymi a nevyhnutelnými javmi ako ich niektorí zástanci druhého demografického prechodu považujú, potom by sme po ich presadení mali možnosť očakávať pokles medzinárodnej i regionálnej diferenciácie plodnosti (pozri napr. Decroly a Grimmeau 1996; Dorius 2008; Bastenet al. 2012). Okrem toho k znižovaniu diferenciácií by mala prispievať aj sociálna a ekonomická konvergencia, ktorá je v prostredí Európskej únie podporená tržnou a inštitucionálnou integráciou prípadne odbúravaním reštrikcií pracovného trhu a využitím štrukturálnych fondov k podpore ekonomicky horšie postavených regiónov (napr. Coleman 2002; Compton 1991; Tomeš 2001; Wilson 1991). Situácia však pravdepodobne nebude tak jednoznačná. Ako sa domnievajú niektorí autori (napr. Hank 2001; Billari a Kohler 2000) môžeme počítať s tým, že hlavné regionálne rozdiely v reprodukčnom správaní pretrvávajú aj do budúcnosti. Za hlavné faktory určitej dlhodobej stability priestorových diferenciácií v reprodukčnom správaní v európskom priestore podľa Coleman (1996) a Lesthaeghe s Neelsom (2002) je možné označiť pretrvávajúce a historicky sa formujúce rozdiely v kultúrnych znakoch, postojoch a hodnotách, ktoré majú podľa nich ďaleko väčší vplyv ako socioekonomické rozdiely.

V Česku (pozri napr. Bartoňová 2001; Kretschmerová 2003; Rychtaříková 2007) a ešte výraznejšie na Slovensku (napr. Bleha a kol. 2014; Jurčová a kol. 2010) je možné dlhodobo identifikovať nezanedbateľné rozdiely v intenzite ako aj časovaní plodnosti. Otázkou zostáva ako sa na týchto diferenciách podpísal dynamická a historicky jedinečná transformácia reprodukčného správania, ktorou obe krajiny prechádzajú už viac ako jedno štvrtstoročie. Hlavným cieľom príspevku je preto analyzovať priestorové rozdiely v intenzite a charaktere plodnosti na začiatku 90. rokov a v súčasnosti so snahou poukázať na stabilitu a prípadne zmeny priestorových vzorcov, ku ktorým došlo v dôsledku transformácie reprodukčného správania.

2 Zdroje údajov a metodika práce

V práci sa opierame o dáta z internej databázy Českého a Slovenského štatistického úradu o narodených deťoch podľa vitality, veku matky v čase pôrodu (v dokončenom veku), biologického poradia a miesta bydliska (okresy Česka a Slovenska) a vekovej štruktúry žien podľa jednotiek veku k 1.7. (priemerný stredný stav). Keďže v oboch krajinách (a najmä v niektorých prípadoch na Slovensku) predstavujú okresné populácie početne veľmi malé súbory, konštruované boli trojročné kĺzavé priemery. Jedným z hlavných cieľov bolo zachytiť priestorové rozdiely v intenzite a časovaní plodnosti na začiatku transformačného obdobia a v súčasnosti (v poslednom dostupnom trojročnom období), preto porovnávame priestorové rozdiely v období rokov 1992–1994 a 2012–2014.

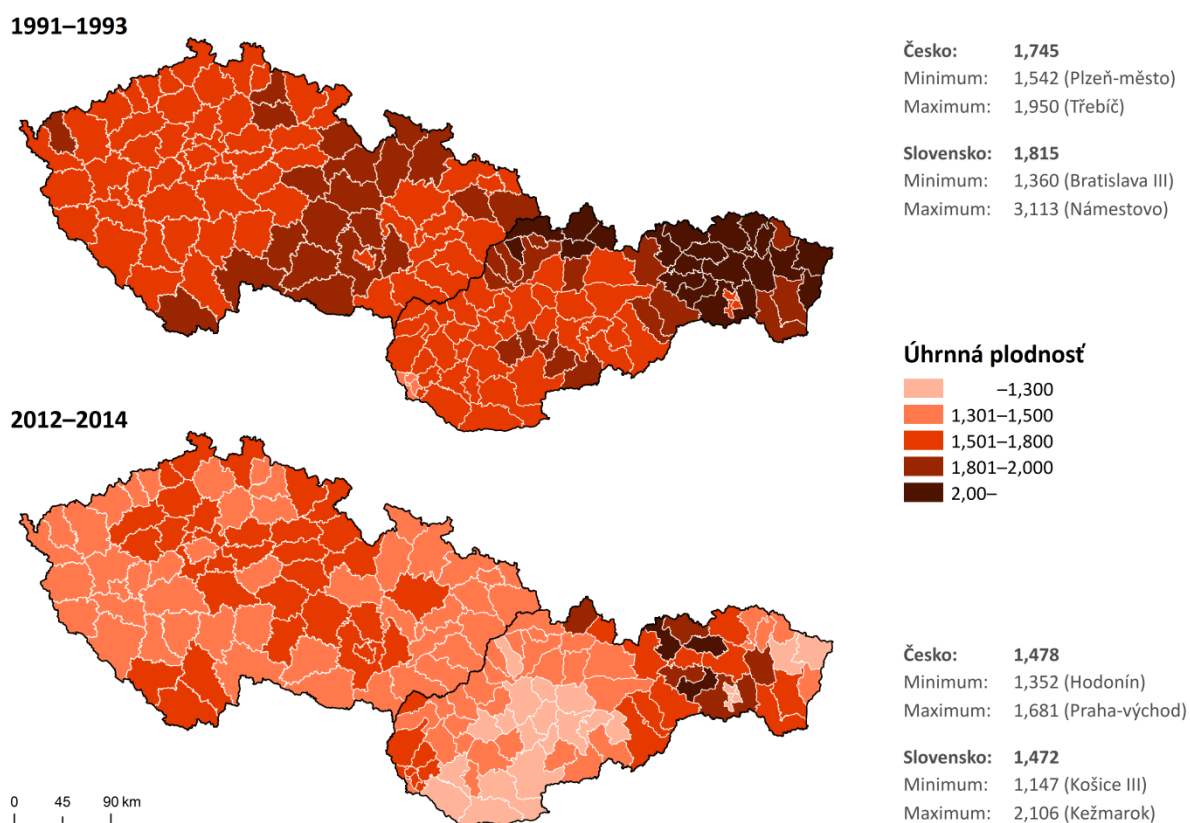
Intenzita plodnosti je vyjadrená prostredníctvom ukazovateľa úhrnnej plodnosti vypočítaného pre jednotlivé trojročné obdobia. Keďže proces odkladania plodnosti je primárne založený na odkladaní prvých detí (a až následne sú ovplyvnené ďalšie reprodukčné zámery), analyzujeme aj vývoj úhrnnej plodnosti prvého poradia. Ako sme uviedli vyššie, zmeny v samotnej intenzite nemusia byť tým najdôležitejším diferenčným znakom, ale veľký význam pri formovaní regionálnych rozdielov v plodnosti môže zohrávať aj rozloženie mier plodnosti podľa veku, teda charakter procesu. Jedným z najdôležitejších sa v spojitosti s odkladaním javí nastavenie začiatku reprodukčných dráh. Časovanie materských a rodičovských štartov prezentujeme prostredníctvom priemerného veku pri prvom pôrode.

3 Regionálne rozdiely v intenzite a časovaní plodnosti

Na začiatku transformačného obdobia v rokoch 1991–1993 v Česku len dva okresy (Plzeň-město a Hlavní město Praha) mali úhrnnú plodnosť nižšiu ako 1,5 dieťaťa na ženu. Na Slovensku išlo o mestské okresy Bratislavy a tiež niektoré celky v jej zázemí (pozri obr. 1). Nízku plodnosť v Česku nachádzame tiež v zázemí vyššie spomínaných mestských okresov ako aj na juhu krajiny. Vo všeobecnosti pritom platilo, že nižšiu plodnosť dosahovali skôr okresy v Čechách, keďže z moravských nízkou hodnotu úhrnnej plodnosti nachádzame len v mestskom okrese Brna, Olomouci a v okrese Prostějov. Naopak mnohé okresy Moravy a najmä celky v súvislom pásu na rozhraní Moravy a Čiech (pozri obr. 1) v tomto období dosahovali nadpriemerné hodnoty úhrnnej plodnosti. Na Slovensku nižšia plodnosť bola predovšetkým na západe krajiny. Severné regióny a predovšetkým väčšina okresov východného Slovenska v tomto období mala nadpriemernú úroveň plodnosti. Išlo

predovšetkým o oblasť Oravy a pomerne kompaktný priestor okresov v Prešovskom a Košickom samosprávnom kraji (s výnimkou krajného východu).

Obr. 1: Úhrnná plodnosť v Česku a na Slovensku, 1991–1993 a 2012–2014

Zdroj: ČSÚ, ŠÚ SR, primárne údaje, výpočty autorov

V priebehu 90. rokov postupne dochádzalo v Česku i na Slovensku k výraznému priestorovému zväčšovaniu oblastí s nízkou a veľmi nízkou plodnosťou. Na začiatku nového milénia, keď v oboch krajinách úhrnná plodnosť dosahovala najnižšiu úroveň, v Česku vo všetkých okresoch s výnimkou jedného (Ústí nad Labem) klesla pod hranicu 1,3 dieťaťa na ženu. Všetky regionálne populácie tak čelili fenoménu veľmi nízkej plodnosti (a väčšina niekoľko rokov) a rizikám spojeným s pascou nízkej plodnosti. Na Slovensku však bola situácia mierne odlišná. Vo väčšine okresov západného a stredného Slovenska (s výnimkou hraničných regiónov na severe a juhu) klesla hodnota úhrnnej plodnosti pod sledovanú úroveň 1,3 dieťaťa (pozri obr. 1). Dokonca v siedmich okresoch (väčšina mestských okresov Bratislavy, okres Banská Bystrica, Myjava, Partizánske) sa prierezový priemerný počet detí na jednu ženu dostal pod hranicu jedného dieťaťa, čo v okresoch Česka ani v jednom trojročnom období nebolo zaznamenané. Na druhej strane na Slovensku v 19 celkoch

(z celkového počtu 79 okresov) úhrnná plodnosť bola nad úrovňou 1,3 dieťaťa na ženu a z toho v 11 navyše nad hranicou 1,5 dieťaťa. V okresoch Námestovo a Sabinov dokonca úhrnná plodnosť na začiatku milénia ešte neklesla ani pod hranicu dvoch detí na ženu. K tomuto javu došlo až o niekoľko rokov neskôr, no najnižšia úroveň pred nástupom fázy rekuperácie bola stále výrazne vyššia ako 1,8 dieťaťa na ženu.

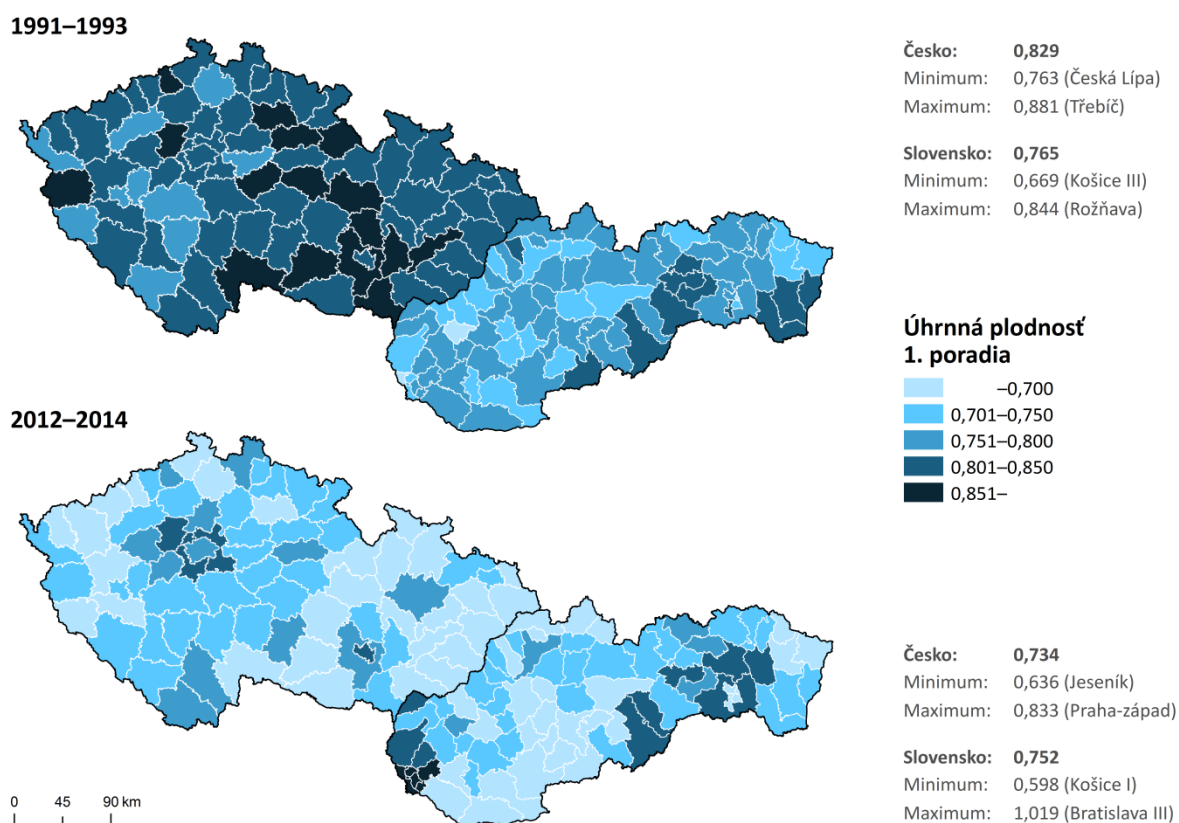
Z vývoja úhrnnej plodnosti prvého poradia ako aj z kontinuálneho rastu hodnôt priemerného veku pri prvom pôrode je zrejmé, že proces odkladania plodnosti zasiahol všetky okresy Česka a Slovenska. Tie sa však od seba navzájom odlišujú nielen časovaním nástupu začiatku týchto zmien, ale aj dynamikou a hĺbkou ich presadenia. Podľa Sobotku (2003, 2004) môžeme hovoriť o štyroch na seba nadväzujúcich fázach transformácie plodnosti.

V prvej predtranzičnej plodnosť prvého poradia dosahuje vysokú úroveň a bežne prekračuje hranicu 0,75 dieťaťa na ženu. Priemerný vek pri prvom pôrode zotrváva hlboko pod úrovňou 26 rokov. Na začiatku 90. rokov sa ani jeden z okresov Česka k týmto hraniciam ešte výraznejšie nepriblížil. Platí to dokonca aj pre mestské okresy Prahy a Brna a iných veľkých miest. Na Slovensku je zrejmé (pozri obr. 2), že vo viacerých okresoch (najmä na západe krajiny) sa úhrnná plodnosť prvého poradia už na začiatku transformačného obdobia pohybovala pod hranicou 0,75 dieťaťa na ženu. Je nepravdepodobné, že by tento stav bol dôsledkom skoršieho začiatku a rýchlejšieho presadzovania sa procesu odkladania v predmetných okresoch, keďže priemerný vek pri prvom pôrode v ich prípade nevykazoval výrazne odlišné hodnoty od celorepublikového priemeru a zotrvával tak hlboko pod hranicou 26 rokov.

V druhej fáze dochádza k odkladaniu rodenia prvých detí a tým k poklesu plodnosti prvého poradia, ktorá sa dostáva výrazne pod hranicu 0,75 dieťaťa na ženu. Vo väčšine okresov Česka i Slovenska k tomuto javu došlo ešte v 90. rokoch (a predovšetkým v prvej polovici 90. rokov). Hlavným diferenciačným znakom sa v tejto fáze ukázalo byť časovanie, kedy regionálne populácie dosiahli dno, maximálnu úroveň odkladania a s tým súvisiacu najnižšiu hodnotu úhrnnej plodnosti prvého poradia. Ďalším dôležitým znakom je aj časový úsek, počas ktorého sa intenzita rodenia prvých detí udržiavala na minimálnej úrovni pred tým ako došlo k nástupu rekuperácie. Pri určitom zovšeobecnení platí, že čím dlhšie pokles plodnosti v mladšom veku prebiehal, tým neskôr a s menšou intenzitou následne odložené reprodukčné zámery boli zatiaľ v predmetných regionálnych populáciách realizované vo vyššom veku. Ako sme naznačili už vyššie, od konca 90. rokov v Česku a približne v poslednej dekáde na Slovensku môžeme jednoznačne identifikovať nástup a postupné presadzovanie sa rekuperačného procesu. Vyznačuje sa zvyšovaním intenzity plodnosti (a

najmä plodnosti prvého poradia) na konci prvej a začiatku druhej polovice reprodukčného veku. S tým následne súvisí aj ďalšie zvyšovanie priemerného veku pri prvom pôrode a celkové starnutie vekového profilu mier plodnosti. Tieto zmeny sú príznačné pre tretiu a završujú sa vo štvrtej fáze modelu transformácie plodnosti, keď hodnota úhrnnej plodnosti prvého poradia sa opäťovne dostáva nad hranicu 0,75 dieťaťa na ženu, no v priemere sa ženy matkami stávajú vo veku 26 a viac rokov.

Obr.2: Úhrnná plodnosť 1. poradia v Česku a na Slovensku, 1991–1993 a 2012–2014

Zdroj: ČSÚ, ŠÚ SR, primárne údaje, výpočty autorov

Z pohľadu vývoja regionálnych rozdielov je pritom zrejmé, že medzi zvyšovaním intenzity rodenia detí prvého poradia a celkovou plodnosťou existuje úzke prepojenie. Platí, že čím úspešnejší bol okres v realizácii odložených materských štartov, tým dynamickejšie rástla aj celková plodnosť. Podľa posledných dostupných údajov z rokov 2012–2014 v Česku už v 16 okresoch úhrnná plodnosť prvého poradia dosahovala hodnotu vyššiu ako 0,75 dieťaťa na ženu. Išlo predovšetkým o okresy najväčších miest (Praha, Brno) ich zázemí (Praha-východ, Praha-západ, Brno-venkov) alebo okresy s významnými hospodárskymi centrami (napr. Olomouc, Pardubice, Liberec). Obdobne aj na Slovensku sú v tejto kategórii (celkovo

ide o 20 okresov) najmä mestské okresy Bratislavy a niektoré celky v jej zázemí a na západe krajiny. Tieto predstavujú príklady pomerne úspešnej rekuperácie. Okrem nich nad uvedenou hranicou sa nachádzali aj viaceré okresy východného Slovenska. V ich prípade intenzita rodenia prvých detí nikdy na tak nízku úroveň neklesla. Preto aj menej dynamický proces rekuperácie postačoval, aby sa podľa posledných dostupných údajov dostali nad hranicu 0,75 dieťaťa na ženu.

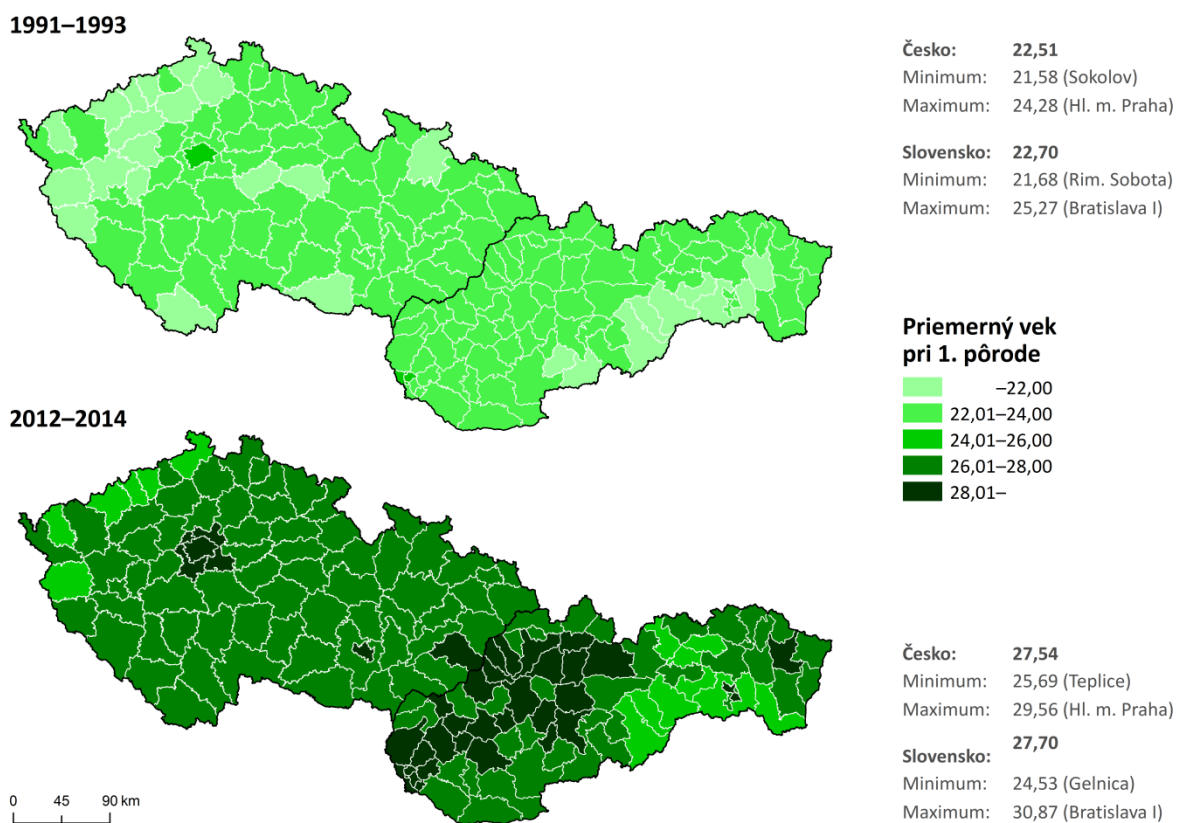
Zvyšovanie plodnosti prvého poradia v tretej a štvrtej fáze rozhodujúcou mierou prispelo k celkovému nárastu intenzity plodnosti. V Česku podľa posledných dostupných údajov z rokov 2012–2014 všetky okresy výrazne prekročili hranicu 1,3 dieťaťa na ženu. V 31 celkoch dokonca bola úhrnná plodnosť vyššia ako 1,5 dieťaťa. Celkovo najvyššiu intenzitu rodenia detí zaznamenávajú okresy v zázemí Prahy (Praha-východ, Praha-západ, Benešov, Kladno), ďalej Jihlava a Brno-venkov. Jednoznačne najhoršia situácia je v moravských okresoch, ktoré na začiatku transformačného obdobia naopak predstavovali priestor s najvyššou plodnosťou v Česku. Je zrejmé, že tieto oblasti sa vyznačujú vysokou mierou odkladania kombinovanou s veľmi nízkou intenzitou rekuperácie. Bez jej oživenia nie je preto možné očakávať v najbližšej budúcnosti nejaké významnejšie zmeny v regionálnych diferenciáciách intenzity plodnosti.

Na Slovensku naopak priestory, ktoré mali najvyššiu plodnosť na začiatku 90. rokov ju v prevažnej miere dosahujú aj v súčasnosti. Ide o prihraničné oravské okresy a najmä okresy na východe Slovenska so silným zastúpením rómskeho etnika. V štyroch okresoch (Kežmarok, Gelnica, Sabinov, Spišská Nová Ves) sa úhrnná plodnosť dokonca opätovne dostala na a nad hranicu dvoch detí na ženu. Úspešné dobíhanie odložených reprodukčných zámerov v mestských okresoch Bratislavy a v niektorých celkoch v jej zázemí prispeli k tomu, že tieto územia už nie sú priestorom s najnižšou plodnosťou na Slovensku. Do tejto kategórie patrí viacero okresov na západe, juhozápade a na strednom Slovensku, ale aj niektoré okresy východného Slovenska (pozri obr. 1), v ktorých sa skĺbil efekt poklesu plodnosti v dôsledku prehľbujúceho sa odkladania rodenia detí do vyššieho veku a veľmi nízkej rekuperácie. Celkovo v 23 okresoch zostáva úhrnná plodnosť stále pod hranicou 1,3 dieťaťa na ženu.

Proces odkladania rodenia detí sa v najväčšej miere prejavuje na časovaní materských a rodičovských štartov. V podstate s výnimkou šiestich celkov (Teplice, Sokolov, Děčín, Tachov, Chomutov a Most) priemerný vek pri prvom pôrode už vo všetkých okresoch Česka prekročil hranicu 26 rokov (pozri obr. 3). Jednoznačne najdlhšie odkladajú vstup do materstva a rodičovstva ženy v hlavnom meste, v okresoch jeho zázemia a tiež v mestskom okrese Brna

a v okrese Zlín, kde priemerný vek pri prvom pôrode v rokoch 2012–2014 prekročil hranicu 28 rokov (pozri obr. 3). Na Slovensku hranicu 26 rokov ešte nepokorilo celkovo 7 okresov (všetky na východe krajiny s vysokým zastúpením Rómov). Na druhej strane až v 30 okresoch už priemerný vek pri prvom pôrode prekročil úroveň 28 rokov, pričom v mestských okresoch Bratislavy dokonca dosahuje a prekračuje 30 rokov.

Obr.3: Priemerný vek pri 1. pôrode v Česku a na Slovensku, 1991–1993 a 2012–2014

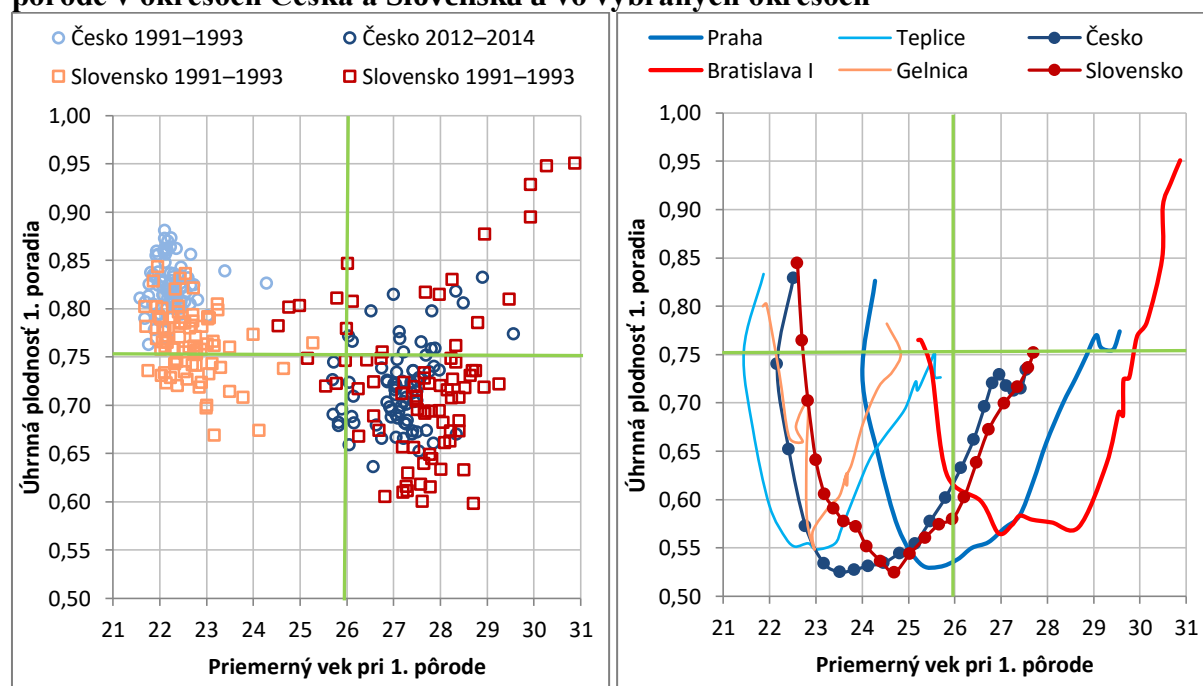

Zdroj: ČSÚ, ŠÚ SR, primárne údaje, výpočty autorov

Je zřejmé, že transformácia plodnosti výraznou mierou ovplyvnila postavenie a samotné rozdiely medzi jednotlivými okresmi v oboch krajinách. Na začiatku 90. rokov prevládal v Česku i na Slovensku ešte stále (až na určité výnimky) unimorfny model skorej plodnosti, a preto medzi okresmi existovali len malé rozdiely (najmä v časovaní plodnosti). Relatívne homogénny súbor okresov však prešiel postupne značnou heterogenizáciou, pričom sa vyprofilovalo vzhľadom na dynamiku a úspešnosť rekuprácie niekoľko typov. Prvý predstavujú celky, kde proces odkladania neprebíhal tak dynamicky a pre určitú časť žien stať sa matkou v mladšom veku naďalej predstavuje dôležitú súčasť ich životnej biografie. Je zřejmé, že tento typ je častejšie zastúpený na Slovensku a týka sa predovšetkým okresov

s vyšším podielom rómskeho etnika. Úplne odlišná situácia je v skupine okresov, ktoré sa už dostali do štvrtého kvadrantu znamenajúceho ukončenie transformačného procesu. Dá sa povedať, že v týchto okresoch transformačný proces prebehol najrýchlejšie a v súčasnosti dosahujú aj najvyššiu úroveň intenzity rodenia prvých detí. Jednoznačne najpočetnejšou v oboch krajinách sú okresy nachádzajúce sa v treťom kvadrante. Neodlišujú sa od seba ani tak časovaním materských štartov ako úspešnosťou nastúpenej fázy rekuperácie. Môžeme medzi nimi identifikovať okresy, ktoré už takmer opätovne dosiahli hranicu 0,75 dieťaťa na ženu, no sú tu tiež celky, v ktorých dobíhanie odložených prvých detí je menej úspešné. Podrobnejšie je možné vývoj vzťahov medzi úhrnnou plodnosťou prvého poradia a priemerného veku pri prvom pôrode sledovať na obr.4 pre niektoré vybrané okresy. Zvolili sme pritom pre Česko i Slovensko okresy s najdynamickejším a najmenej dynamickým odkladaním materských štartov (Praha, Bratislava I vs Teplice, Gelnica) a taktiež pre porovnanie aj vývoj predmetných indikátorov pre celú populáciu Česka a Slovenska. Je zrejmé, že kým v prípade Prahy a Bratislavy transformačný proces znamená výrazný posun v časovaní materských štartov a presun do IV. kvadrantu, v okresoch Teplice a najmä Gelnica dôjde len k málo výraznej zmene časovania a uvedené celky sa opätovne vrátia do I. kvadrantu vyznačujúceho sa veľmi nízkym priemerným vekom pri prvom pôrode a vyššou plodnosťou prvého poradia. V oboch prípadoch môžeme predpokladať, že veľmi dôležitú úlohu v tomto vývoji zohráva subpopulácia žien stále preferujúca skoré materské štarty.

Obr. 4 a 5: Vývoj úhrnnej plodnosti prvého poradia a priemerného veku pri prvom pôrode v okresoch Česka a Slovenska a vo vybraných okresoch

Zdroj: ČSÚ, ŠÚ SR, primárne údaje, výpočty autorov

4. Namiesto záveru – Prispieva transformácia plodnosti skutočne k regionálnej konvergencii v Česku a na Slovensku?

Názory na to, či transformačný proces s dominujúcim aspektom odkladania plodnosti do vyššieho veku prispieva ku konvergencii alebo naopak prehĺbuje jestvujúce rozdiely nie sú jednotné. V spojitosti s tým si môžeme položiť otázku nasledujúcu otázku. Keďže v podstate vo všetkých okresoch Česka a Slovenska sme jednoznačne identifikovali nástup hlavných mechanizmov odkladania plodnosti, je možné očakávať postupne v čase ich konvergenciu?

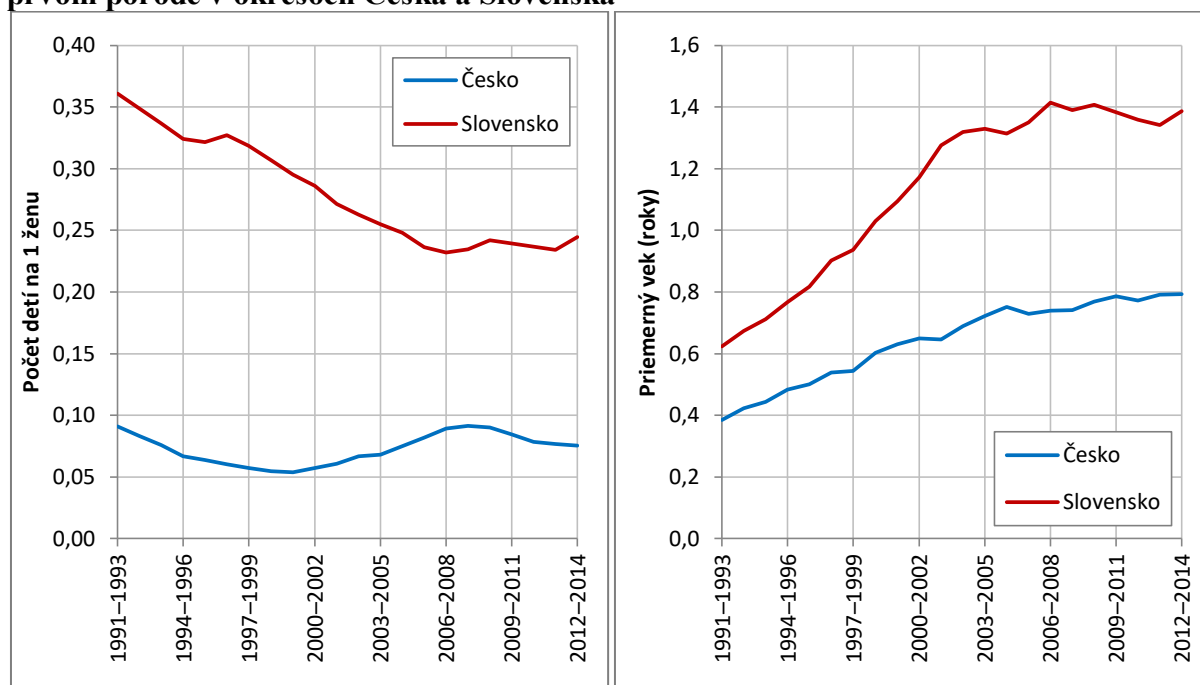
Z pohľadu intenzity plodnosti v Česku hodnoty strednej diferencie (obr. 6) poukazujú najprv na klesanie variability a určité približovanie okresov v 90. rokoch. Korešponduje to s reálnou situáciou, keď vo všetkých dochádzalo k poklesu intenzity plodnosti v mladšom veku v dôsledku odkladania rodenia detí a najmä prvých detí. Rovnakú situáciu nachádzame aj na Slovensku. V ďalšom vývoji je kľúčovým faktorom v oboch krajinách predovšetkým to ako úspešnými sú jednotlivé populácie v dobíhaní odložených reprodukčných zámerov. Ukázalo sa, že časovanie, dynamika a rozsah rekuperácie sú značne priestorovo diferencované, čo sa v Česku odzrkadlilo aj na rastúcej variabilite a na Slovensku v zastavení jej poklesu. Z pohľadu porovnania oboch krajín je zrejmé, že Slovensko sa aj napriek dynamickejšiemu poklesu naďalej vyznačuje výrazne väčšími regionálnymi diferenciáciami intenzity plodnosti. V oboch krajinách však môžeme predpokladať aj vzhľadom na pretrvávajúce ďalších regionálnych rozdielov, že identifikované diferencie zotrývajú aj v blízkej budúcnosti.

Úplne odlišnú situáciu nachádzame pri analýze vývoja variability hodnôt priemerného veku pri prvom pôrode. Ako už naznačila predchádzajúca analýza, na okresnej úrovni v oboch krajinách (a o niečo viac na Slovensku) dochádza k značnej diverzifikácii reprodukčných modelov z pohľadu časovania materských a rodičovských štartov. Potvrdil to aj vývoj strednej diferencie priemerného veku pri prvom pôrode, ktorého hodnoty kontinuálne rástli a na Slovensku sa až v poslednej dekáde sa stabilizovali. Aj v tomto prípade je zrejmé, že v slovenskom priestore existuje oveľa väčšia variabilita časovania materských štartov ako v Česku, ktorá sa navyše najmä v posledných 10–15 rokoch ešte zvýraznila.

Z uvedeného je zrejmé, že hlavným faktorom variability plodnosti v okresoch Česka a Slovenska sa jednoznačne stáva časovanie plodnosti. Kým v prípade samotnej intenzity plodnosti dochádza v Česku skôr k zblížovaniu regiónov a na Slovensku jednoznačne

prevažujú konvergenčné tendencie, z pohľadu časovania vidíme výraznú divergenciu. Potvrďuje sa tak značná priestorová pluralizácia novovznikajúcich modelov reprodukčného správania z pohľadu načasovania materských štartov, ktoré budú ovplyvňovať charakter plodnosti aj v blízkej budúcnosti.

Obr. 6 a 7: Vývoj strednej diferencie hodnôt úhrnnej plodnosti a priemerného veku pri prvom pôrode v okresoch Česka a Slovenska

Zdroj: ČSÚ, ŠÚ SR, primárne údaje, výpočty autorov

Literatúra

BARTOŇOVÁ, D. (2001): Demografické chování populace České republiky v regionálním a evropském kontextu. In: Hampl, M. (ed.). Regionální vývoj: specifika české transformace, evropská integrace a obecná teorie. Praha: DemoArt, 45–73.

BASTEN, S., HUININK, J., KLÜSENER, S. (2011): Spatial Variation of Subnational Fertility Trends in Austria, Germany and Switzerland. *Comparative Population Studies*, 36 (2–3), 573–614.

BILLARI, F.C., KOHLER, H.P. (2000): The impact of union formation Dynamics on first births in West Germany and Italy: are there signs of convergence? MPIDR working paper. no. 8, 37 p.

BLEHA, B., VAŇO, B., BAČÍK, V. a kol. (2014). Demografický atlas Slovenska. Bratislava:

COLEMAN, D.A. (1996): New patterns and trends in European fertility: international and sub-national comparisons. In: Coleman D. (ed.) *Europe's Population in the 1990s*. Oxford: Oxford University Press, 1–61.

- COLEMAN, D.A. (2002): Population of the Industrial World – A Convergent Demographic Community? *International Journal of Population Geography*, 8, 319–344.
- COMPTON, P. A. (1991): Is fertility in Western industrial country same to geographical study? In: Bähr, J., Gans, P. (ed.). *The Geographical approach to fertility*. Kiel: Geographisches Institut der Universität Kiel, 73–93.
- DECROLYJ.M., GRIMMEAU, J.P. (1996): Les fluctuations de la fécondité en Europe: Etats et régions. *Espace, Populations, Sociétés*, 1, 79–92.
- DORIUS, S.F. (2008): Global demographic convergence? A reconsideration of changing inter-country inequality in fertility. *Population and Development Review*, 34 (3), 519–539.
- FREJKA, T., SARDON, J.P. (2006): First birth trends in developed countries: Persisting parenthood postponement. *Demographic Research* 15, 147–180.
- FREJKA, T., SARDON, J.P. (2007): Cohort birth order, parity progression ratio and parity distribution trends in developed countries. *Demographic Research* 16, 315–374.
- HANK, K. (2001): Regional Fertility Differences in Western Germany: An Overview of Literature and Recent Descriptive Findings. *International Journal of Population Geography*, 7 (4), 243–257.
- JURČOVÁ, D. a kol. (2010). *Populačný vývoj v okresoch Slovenskej republiky 2009*. Bratislava: INFOSTAT.
- KOHLER, H.P., BILLARI, F. C., ORTEGA, J. A. (2002): The emergence of lowest-low fertility in Europe during the 1990s. *Population and Development Review* 28 (4), 641–680.
- KOHLER, H.P., BILLARI, F.C., ORTEGA, J.A. (2006): Low fertility in Europe: Causes, implications and policy options. In: Harris, F. (ed.) *The Baby Bust: Who will do the Work? Who Will Pay the Taxes?* Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, pp. 48–109.
- KRETSCHMEROVÁ, T. (2003): Regionální vývoj plodnosti v období 1990/91–2000/01, *Demografie*, 45 (2), 99–110.
- LESTHAEGHE R., NEELS K. (2002): From the First to the Second Demographic Transition: An Interpretation of the Spatial Continuity of Demographic Innovation in France, Belgium and Switzerland. *European Journal of Population*, 18, 325–360.
- POTANČOKOVÁ, M., VAŇO, B., PILINSKÁ, V., JURČOVÁ, D. (2011). Slovakia: Fertility between tradition and modernity. *Demographic Research* 19 (25), 973–1018.
- PRIOUX, F. (2005): Late fertility in Europe: some comparative and historical data. *Revue d'Épidémiologie et de Santé Publique—Epidemiology and Public Health* 53(Hors-Série 2), 3–11.
- RYCHTAŘÍKOVÁ, J. (2007): Regionální diferenciace plodnosti v průřezové a kohortní perspektivě. In KUČERA, T., POLÁŠEK, V. (ed.). *Sborník příspěvků XXXVII. Výroční demografické konference České demografické společnosti*. Olomouc, 2007, s. 92–103.
- RYCHTAŘÍKOVÁ, J. (2008): Porodnost. In: *Populační vývoj České republiky 2007*. Praha: Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy, s. 41–50.

RYCHTAŘÍKOVÁ, J. (2010): Pokles porodnosti – hlavní faktor demografické změny. In: Demografická situace České republiky. Proměny a kontexty 1993–2008. Praha: SLON, s. 47–64.

SOBOTKA, T. (2004): Postponement of Childbearing and Low Fertility in Europe. Amsterdam.

SOBOTKA, T. (2011): Fertility in Central and Eastern Europe after 1989. Collapse and gradual recovery. Historical Social Research (Special issue Fertility in the 20th Century: trends, policies, theories, discourses), 36 (2), 246–296.

TOMEŠ, J.(2001): Současné tendence vývoje regionální diferenciace ekonomiky v Evropě. In: Hampl, M. (ed.). Regionální vývoj: specifika české transformace, evropská integrace aobecná teorie. Praha: DemoArt, 169–189.

WILSON, M. (1991): Source of variation in the fertility of the post-transitional society. In: Bähr, J., Gans, P. (ed.). The Geographical approach to fertility. Kiel: Geographisches Institut der Universität Kiel, 3–16.

Contact

RNDr. Branislav Šprocha, Ph.D.

Centrum spoločenských a psychologických vied SAV

Šancová 56

811 05 Bratislava

Slovenská republika

branislav.sprocha@gmail.com

RNDr. Luděk Šídlo, Ph.D.

Katedra demografie a geodemografie

Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta

Albertov 6

128 43 Praha 2

ludek.sidlo@gmail.com